

Тәуелсіз Қазақстан кезеңіндегі Жошы Ұлысы тарихының зерттелуі

Айсауле С. Шакиева

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Корреспонденция үшін автор

E-mail: aisaul_10@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-9598-1486>

DOI: 10.32523/2616-7255-2022-138-1-126-141

Аңдатпа. Мақалада Тәуелсіз Қазақстан тарихындағы өзекті мәселелердің бірі ортағасырларда еліміз территориясында өмір сүрген мемлекеттердің бірі Жошы Ұлысы тарихына байланысты еңбектерге тарихнамалық зерттеу жасалынған. Оның ішінде, басты мәселе ретінде Кеңес мемлекеті құлағаннан кейін қазақтың зерттеушілері тақырыпқа қатысты еңбектеріндегі тұжырымдамалық өзгерістер мен жаңа көзқарастарға баса мән берілген. Автор ғылыми еңбектерді талдай келе, тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ тарихнамасын екі кезеңге бөліп, пікірлердің өзгеру динамикасы мен жаңа деректер мен ойлардың пайда болу эволюциясын көрсетеді. Аталмыш тақырыптың академиялық ортада талқыланып, кейін мемлекеттік дәрежеге көтерілуіне дейінгі талдай келе, жан-жақты сараптама жасады. Назар аударатын жағдай, тарихшылар зерттеулеріндегі Жошы Ұлысы тарихындағы өзекті тұстарын, кейінгі ғасырларда қалыптасқан Қазақ хандығымен байланыстырады. Мақаланың негізгі дерек көздері осы кезеңде жарияланған еңбектер мен мақалалар болып табылады. Автор Жошы Ұлысы тарихын зерттеудегі бірегей парадигманы соңғы отыз жылдағы отандық зерттеушілердің еңбектерінен іздестіріп, қазіргі кездегі тақырыпты зерттеудің барысы мен дәрежесі айқындауға ұмтылады.

Жұмыста Жошы Ұлысы тарихына қатысты жаңа теориялық идеялардың топтамасы қазақтың зерттеушілерінің еңбектерін талдау арқылы суреттеледі. Оның ішінде, қазіргі ортағасыр тарихының зерттеу нысанындағы маңызды өзгерістерді қажет ететін тұстары, соның ішінде жаңа «Жошы Ұлысы» тұжырымдамасының қалыптасуы көрсетіледі. Автор мақаланы жазу барысында «Қазақстан Алтын Орданың (Жошы Ұлысының) мұрагері» деген жаңа тұжырымдаманың қазақстандық ғалымдардың қолдан, жаңа бір деңгейге көтерілу үдерісі белгілі бір дәрежеге мемлекеттер сабақтастығын уағыздауда зор серпін берді деп қорытынды жасайды.

Түйін сөздер: Жошы Ұлысы; тарих; отандық тарихнама; Тәуелсіз Қазақстан; қазақ хандығы; көптомдық.

1. Кіріспе.

Қазақстан тарихында Алтын Орда тарихының зерттелуі тарихи тұрғыда кең ауқымды маңызды мәселелердің бірі болып қала береді. Моңғолдар мен түркілердің Шығыс Еуропа елдерінің саяси, әлеуметтік және мәдени дамуына қатысты баға беруі ұзақ жылдар бойы тарихи тартысты мәселелердің біріне айналды. Осы тұста Жошы Ұлысы

тарихын зерттеуде келесі саяси мәселелерге назар аударылды: мемлекеттің құрылымы, басқару жүйесі, әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктері, құқық негіздері және көрші елдермен саяси-дипломатиялық қарым-қатынастары. Айта кету керек, XIII-XV ғғ. Алтын орданың империя ретіндегі тарихы отандық тарихнамада жан-жақты зерттеліп, жүйеленбеген. Аталған мемлекет жер көлемі бойынша ортағасырлық мемлекеттердің

ішінде ірісі болып табылады, оның иеліктері Азияда ғана емес, Еуропаға дейін созылды. Алтын Орданың әскери-саяси күші алыс және жақын көрші мемлекеттер үшін ұзақ уақыт бойы елеулі геосаяси фактор болып есептелінді. Алайда, осы уақытқа дейін отандық тарихнамада Алтын Орданың саяси, әлеуметтік, тұрмыстық өмірінің тарихына қатысты түрлі қарама-қайшы пікірлер орын алып келді.

XIII-XV ғғ. Қазақстан территориясындағы мемлекеттер туралы тұжырымдар отандық тарихнамада ерекше көңіл аударылған мәселе еді. Соңғы жылдардағы «Алтын Орда» тарихы бойынша зерттеулер бірнеше топқа бөлінеді, сондай-ақ, олар зерттеу тақырыбы бойынша бір-бірінен ерекшеленеді. Мәселен, біріншісі – Алтын Орданың тарихы мен археологиясының жалпы мәселелеріне арналған еңбектер. Екінші – Алтын Орда терминологиясына арналған ғылыми жұмыстар. Үшінші топ – Қазақ хандығының Алтын Орда тарихымен байланысын көрсетін еңбектер. Бұл аталмыш тарихи үдерістің тарихы мен деректерінің көбейіп және зерттеу ауқымдылығының кеңейіп, Отан тарихы үшін маңыздылығы артып, күннен-күнге өзекті болып келе жатқанын білдіреді.

Біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты – қазіргі отандық тарихнамада қалыптасып келе жатқан Жошы Ұлысы тарихнамасына талдап, объективті баға беру.

2. Зерттеу әдістері.

Мақала жазу барысында салыстырмалы-тарихи, хронологиялық тәсілдері қолданылды. Бірінші, салыстырмалы-тарихилық саралау қарастырылып отырған мәселені отандық тарихнамадағы ерекшелікті анықтауға, зерттеу заңдылықтарын саралауға, пікір өрісінің кеңеюіне мүмкіндік береді. Аталған методологиялық тәсіл мақаланың маңыздылығын, қарастырылған еңбектердің мазмұнының жазылу ерекшелігін барынша дұрыс талдауға мүмкіндік береді. Екінші, хронологиялық тәсілді пайдалану арқылы Жошы Ұлысы тарихын зерттеуде кезеңдік

тарихнамалық білімді терең жинақтауға мүмкіндік туғызады. Тарихи дәуірдің өзіндік ерекшелігін ескере отырып, жаңсақ тұжырымдардан алшақ болуға жол ашады.

3. Талқылау.

Отандық тарихнамада Жошы Ұлысы тарихы туралы зерттелген көптеген еңбектер бар. Осы жылдарда тақырыпқа байланысты жаңа еңбектер де көптеп жарық көре бастады. Тәуелсіздік кезеңіндегі Жошы Ұлысы тарихнамасын екі кезеңге бөліп қарауға болады.

Бірінші кезең, 1990-2000 жылдар аралығында тарихнама. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Отан тарихының басқа өзекті мәселелерімен бірге Жошы Ұлысы тарихына деген көзқарасты өзгертуде талпыныс жасалды. Алғашқы тарихшылар легі тақырыпқа байланысты ғылыми мақалалар мен еңбектерді жариялай бастады. Сол кездегі еңбек шығарған алғашқы тарихшылардың бірі, белгілі шығыстанушы В.П. Юдин болды. Оның «Переход власти к племенным биям и неизвестной династии Тукагимуридов в Казахских степях в XIV в. (к проблеме восточных письменных источников, степной устной историографии и предьстории Казахского ханства)» [1] еңбегінің жариялануы осы тақырып бойынша отандық тарихнамаға зор серпін берді. Осы жылдарда тарихшы А.И.Исиннің «Тимур в Восточном Казахстане: план и направление похода 1389 г.» [2] атты еңбегі жарияланды. 1997 жылы М.Х. Әбусейітова «Казахстан и Центральная Азия: политические, международные и культурные связи (XV-XVII вв.)» тақырыбында докторлық диссертация қорғады [3]. Кейін М. Әбусейітова осы тақырыпты жалғастырып, ғылыми жұмысын «Письменные источники по истории и культуре Казахстана и Центральной Азии в XIII - XVIII вв» [4] монография етіп шығарды. Ең үлкен еңбек ретінде Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының шығарған жаңа академиялық 5 томдық «Қазақстан тарихы» жинағын айтуға болады. Кітаптың

2 томында Жошы Ұлысы тарихына арналған бөлімінде құрастырушылар бұрынғы кеңестік зерттеушілердің еңбектеріне көптеп сілтеме берілгені байқалады. Бұл дегеніміз, моңғол шапқыншылығының өлкенің әлеуметтік-саяси, этникалық дамуына теріс әсер етті деген кеңестік идеологиядағы тұжырымдардың көптігіне назар аударған жөн. Айтып өтуіміз керек, бірінші кезеңде жарияланған отандық зерттеушілердің еңбектерінде кеңестік тұжырымдамадан алшақтау аз болғаны байқалады. Мәселен, «Қазақ хандығы Орда Ежен ұлысының географиялық, әулеттік жағынан мұрагері болып есептеледі. Қазақтардың өздері көшпелі өзбектерден шыққан» деген пікірлер орын алды.

Екінші кезең, 2000-2020 жылдар. Алтын Орданың тарихына көзқарас өзгере бастады, халықтың ерекше қолдауымен және ғалымдардың жаңа тұжырымдарды ұсынуына байланысты тақырып мемлекеттік дәрежеге көтеріле алды. Мәселен, 2014 жылы 25 тамыз айында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің Н.Ә.Назарбаевтың Ұлытау төрінде берген сұхбатынан кейін Жошы Ұлысы тарихының мәселесі назарға ілікті. Соған орай, зерттеушілердің қатары көбейді. Оның ішінде отандық көрнекті тарихшылар А.К. Муминов, Ж.М. Тулибаева, Т.И. Султанов, К.З. Ускенбай, А.К.Кушқумбаев, Ж.М. Сабитовтер бар [5]. Бұл кезде, жарияланған зерттеушілердің еңбектері белгілі идеологиядан тәуелсіз болуға тырысты, дерек қорларының көбейді, жан-жақты және объективті баға беруге ұмтылғаны көрінеді. Қазіргі уақытта отандық тарихшылар Қазақ хандығының Жошы Ұлысымен сабақтастығы туралы тезисті еңбектерінде келесідей негіздеді: 1) географиялық тұрғыдан алғанда Жошы Ұлысы аумағының 40% - дан астамы, Көк Орда және Ақ Орданың жартысы территориялық тұрғыдан қазіргі Қазақстанның аумағына кіреді; 2) этникалық ру-тайпалық тізімдегі Жошы Ұлысына кірген 92 тайпадан 20-сы қазақтар құрамында өмір сүрді, қалғандары бұрынғы басқа Дешті Қыпшақ түркі халықтарының құрамында болды. Осылайша,

Қазақстан тарихи, географиялық тұрғыдан да Жошы Ұлысы мұрагері болып есептеуге болады деп көзқарас орын ала бастады.

4. Нәтижелер

Бүгінде дереккөздердің көптігіне байланысты Алтын Орда тақырыбында зерттелген еңбектер біршама. Кеңестік кезеңде Моңғол империясының шапқыншылығының зардаптары жайлы пікірді ұстанған бір жақты көзқарастағы еңбектер де жеткілікті болды. Енді Қазақстан Республикасы ресми тәуелсіз мемлекет деп жарияланған шақтан бастап, ерте және ортағасырлардағы отандық тарихымызды баяндауға, объективті зерттеуге мүмкіндік туды. Отандық тарихнамада Алтын Орда мемлекетінің рулық тайпалық бірлестіктер мәселесі, Еуразия түркілерінің этногенез бен этникалық тарихы, моңғол дәуіріне ортақ этно-саяси тарих сияқты тақырыптар өзекті бола бастады.

Тәуелсіз Қазақстанда Алтын Орда тақырыбы тарихнамасының зерттелуі нақты түрде жолға қойыла бастады. 1990 жылдан бастап біршама зерттеушілер осы тақырыпқа белсенді түрде ғылыми жұмыстар жаза бастады. Солардың ішінде 1992 жылы жарияланған белгілі тарихшы В.П.Юдинның еңбектерін айтып кетуге болады, онда Шығыс Дешті Қыпшақ тарихының маңызды беттеріне тоқталады. Шығыстанушы ретінде шығармаларда кездесетін тарихи деректерге назар аударып, жан-жақты, толықтай зерттеді. Ғалым моңғол дәуіріне қатысты көптеген деректерді қарастырып, келесідей тұжырымға келді: «Кеңестік тарихнамадағы еңбектердің ішінде қазақ даласының тарихын хронологиялық бірегейлікпен жазылған жұмыстар жоқ» [1, 64 б.]. Қорыта келе, көптеген ғасырға созылған Жошы Ұлысы тарихын зерттеу барысында Шығыс Дешті Қыпшақ этносаяси тарихына қатысты эмпирикалық материалдарға жалпылама талдау жасалмады. Осы жылдары жарияланған еңбектердің қатарына В.Г. Кляшторный мен И.Т. Сұлтановтың «Казахстан. Летопись трех тысячелетий» жатады. Бұл кітап қазақ тарихы сақ кезеңінен

бастап, Қазақ хандығының XVIII ғасырына дейінгі тарихи оқиғалары жазылған. Еңбектің төртінші бөлімінде Алтын Орда тарихы жайлы мәліметтер кездестіруге болады. Авторлар Батый хан билігі кезінде Еуразия даласында Алтын Орда мемлекеті қуатты мемлекетке айналды деген дерек келтірді [6]. Бұл жұмыстың мақсаты ретінде ғылыми зерттеулерде орын алынған мәселелерді қарастыра отырып, осы уақытқа дейін жинақталынған дерек қорларымен ғылыми ортаны және қазақ интеллигенциясын таныстыру болып табылады. В.Г. Кляшторный мен И.Т. Султановтың пікірінше, қазақ халқы мен Орталық Азия, Еділ және Сібір аймағының туыстас халықтары тарихына қатысты біржақты тұжырымдар әлі сақтаулы қалпында қалды. Осылайша авторлар көптеген қиындықтарға қарамастан, мақсатты түрде қазақ тарихын жазуға тырысты.

1994 жылдан бастап көптомдық «Қазақстан тарихы» жазыла бастады. Соның ішінде Алтын Орда тарихына қатысты тарихи деректер кездесетін көлемді бөлімі ретінде 1997 жылы жарияланған «Қазақстан тарихы» 2-ші томын атап кеткен жөн деп санаймыз. Көптомдықтың 2 кітабын құрастырушылардың қатарында К.М. Байпақов, М.К. Қозыбаев, Б.Е.Көмеков, К.А. Пищулина сынды белді ғалымдар болды. Кітапта XIII ғасырдың ортасынан XVIII ғасырдың басына дейінгі кейінгі орта ғасыр дәуіріндегі Қазақстан тарихы баяндалады. Жазбаша деректер мен археологиялық ізденістер кешені негізінде Қазақ хандығының қалыптасуы мен дамуы, қазақ ұлтының қалыптасуы, этникалық аумақтың қалыптасуы, қазақ қоғамындағы әлеуметтік-экономикалық қатынастар мәселелері, сондай-ақ Алтын Орда тарихымен байланысы қаралды. Шығыс Дешті Қыпшақ тарихын зерттеу үшін К.А.Пищулинаның еңбектері маңызды болып келеді. Кейбір зерттеу жұмыстарының нәтижелері 5 томдық «Қазақстан тарихы» жинағында орын алды. К.А. Пищулина көптомдықта Ақ Орда және Көк Орда терминдарының шығу тарихы, Шығыс Дешті Қыпшақ пен Жетісу территориясындағы Әмір Темір соғыстары, XV ғасырдың I ширегіндегі

Шығыс Дешті Қыпшақ пен Жетісу жайлы тақырыптарды қарастырды. Ерекше назарға іліккен жұмыстардың біріне «Ақ Орданың ыдырауы» атты мақаласы болып келеді [7].

Алайда, еңбекте Алтын Орда тарихына қатысты оң көзқарасты тұжырымдардың аздығы байқалады. Тарихи деректерге сүйене отырып, авторлардың көбіне әлі де кеңестік тұжырымнан алшақтамағаны көрінеді. Себебі, моңғол шапқыншылығына қатысты пікірлер, оның қазақ этносаясатына әсері жайлы тұжырымдардың көптігін байқауға болады. Сондай-ақ, көбіне Ақ Орда тарихына айрықша назар аударылғанына көз жеткізуге болады.

1997 жылы «За пределами Великой Степи» атты А.Ш.Қадырбаевтың еңбегі жарияланды. Автордың ғылыми шығармасында Алтын Орданың әскери тарихына, соның ішінде негізгі құрамы жайлы мәселелеріне көңіл бөлінді. Ол жерде түркі және моңғол тайпаларының тарихи мағынасына назар аударыла отыра жазылды [8]. Қазақстанның кеңес кезіндегі академиялық тарихында Қазақ хандығы Алтын Орданың мұрагері болып табылмайтын тұжырымдама жазылған болатын. Революцияға дейінгі ресейлік тарихшылардың көпшілігі Қазақ хандығы көптеген өлшемдер бойынша Алтын Орданың «құқықтық мұрагерлерінің» бірі болғандығын мойындаған болатын. Тәуелсіздік алғаннан кейін кеңестік тарихнамадағы тұжырымдардың өзгермеді және тіпті дами бастады. 1990-2000 жылдары жарық көрген Қазақстанның академиялық тарихында осы көзқарас толығымен көрініс тауып, сақталып қалды.

XVI ғасырдың басында бұл тақырыпқа деген қызығушылық жаңа көзқараспен жазылған зерттеулерде байқала бастады. Осы кезеңде біраз еңбек жарияланған ғалымдардың ішінде А.И. Исин, М.Х. Абусейтова, Ж.М. Тулибаев, Т. Султанов [9] сынды ғалымдардың жұмыстарын атауға болады.

2000 жылы тарихшы А. Исиннің «Тимур в Восточном Казахстане: план и направление похода 1389 г.», XIII–XV ғасырлардағы Шығыс Дешті Қыпшақ мемлекетінің тарихи

мәселелерін зерттеген еңбегі жарық көрді. Алғаш рет Ақ Орданың саяси тарихы құрылу кезеңінен бастап құлау мерзіміне дейін зерттеліп, Әмір Темір шапқыншылық жорықтарының тарихи барысы сипатталады [2]. А.И. Исин қазіргі Ақ Орда тарихнамасының негізгі үрдістерін айқындады. Кейінгі орта ғасыр уақытының тарихи көздерімен жұмыс істейтін А.Исин авторлардың хроника жасаған әртүрлі ақпараттарына, тақырыптарды жариялаудың қалыптасқан пікірлеріне ғана емес, сонымен қатар белгілі бір оқиғалардың қасақана бұрмалануы мен үндемеуіне байланысты өзіндік ғылыми тұжырымдарымен бөлісті. Сондай-ақ белгілі бір саяси негізі бар генеалогиялық бұрмаланулар бар деп санайды.

2001 жылы З. Қинаятұлының «Моңғол үстіртін мекен еткен соңғы түркі тайпалары: IX–XII ғасырлар» еңбегі жарияланды [10]. Бұл еңбектің ерекшелігі, зерттеу барысында араб-парсы деректері, Рашид ад-Дин, Марко Поло, Платано Карпинидың еңбектері кеңінен пайдаланылды. Мысалы, Батый ханның билік еткен жылдары жайлы маңызды мәліметтер келтірілген. Алайда, бұл қазақ тарихына қысқаша шолу ретінде саналады.

Осы жылы М.Х. Абусейтованың «Тарих'-и Джахангушай» Джувайни как источник по истории Казахстана» [4] жұмысы жарыққа шықты. Еңбекте автор ортағасырлық деректерді пайдалана отырып, моңғол кезеңі бойынша маңызды тұстарды аша білді. Бұл деректердің теориялық маңызы отандық деректік зерттеулерде ерекше жоғары болып табылады. Шығыс жазба деректерінен анықталынған жаңа мәліметтер Жошы Ұлысы тарихына қатысты жаңа мәліметтермен бөлісті. М.Х. Абусейтованың еңбектерінде ғылыми айналымға енгізудің маңызы жаңа мәліметтер шығыс жазба дереккөздері Жошы Ұлысы тарихының зерттелмеген жақтарын қарастыру болып табылады.

Қорыта айтқанда, жоғарыда келтірілген еңбектерде Алтын Орда тарихын жазуда ортағасырлық дерек көздерін жан-жақты пайдаланылғаны көрінеді. Оның басты себебі мемлекет тарапынан ұйымдастырылған 2004

жылы «Мәдени Мұра» бағдарламасымен байланысты болып келеді.

«Мәдени Мұра» бағдарламасы аясында Армения елінен келген архив құжаттарында «Алтын Орда» тарихына қатысты деректерді кездестіруге болады. Мәселен, «Из истории Вардана. Армянские источники о монголах. Извлечение из рукописей 1985 г.», «Степанян Грач. Борьба армянского народа против татаро-монгольского ига – Ереван, издательство академии наук Армянской ССР, 1990» сынды құжаттар әкелінді. Келтірілген деректердің «Алтын Орда» тарихын әлі де жаңаша қырынан көрсетуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, осы тақырып аясында зерттеуші, ғалым Жақсылық Сәбитовтың еңбектерін атауға болады. 2008 жылы «Аноним Искендера как генеалогический источник» [11], 2010 жылы «Натанзи как источник по истории Золотой Орды» атты ғылыми мақалалары Қазан қаласында жарияланатын «Золотоордынская цивилизация» журналында жарыққа шықты [12]. Соңғы уақытта ол Қазан қаласында орналасқан Ш. Марджани атындағы тарих институтының ұйымдастыруымен өткізілетін ғылыми конференцияларына қатысып келеді. Автордың пікірінше, кеңестік идеологияның кесірінен Жошы Ұлысына тарихына дұрыс зерттеу жүргізілмеді. Негізі, ғалым ортағасырлық деректерді өзінің ғылыми мақалаларында көптеп қолданады. Ғалым Ж.Сабитов ғылыми жұмыстарында, келесідей тұжырымдарды алға жетелейді. Мәселен, «кеңестік дәуірде қалыптасқан пікірге сәйкес «Жошы Ұлысы» әлі де шет елдік ортағасырлық мемлекет ретінде қарастырылып келеді. Сол себепті қазіргі отандық медиевистика мектептеріне ескі моральді ұстанымға сүйенбей, Жошы Ұлысын ортағасырлық Қазақстан тарихына қатысты мемлекет ретінде қараған жөн» [12, 848 б.]. Ғалым мақалаларында тек қазақтар ғана Жошы Ұлысының «жалғыз» мұрагерлері деп есептеуге үміттенбейтіндігіне назар аудару қажет деп есептейді. Жошы Ұлысы кең тарихи тұрғыда тең дәрежеде де Қырым, поляк, Литва, Астрахань, Сібір, Қазан татарлары, башқұрттар, ноғайлар, қарақалпақтар үшін,

Киев Русімен бірдей украин, белорус, орыс және орыс сияқты халықтары ұрпағы болуы мүмкін. Жас ғалым Жошы Ұлысына қатысты ортағасырлық деректермен жұмыс істей келе, келесідей қорытындыларға келді: «Біріншіден, Кеңес дәуірінде Орда Ежен ұлысымен ұқсас және Қазақ хандығының алдындағы Ақ Орда (Ақ Орда) мемлекеті бар деп есептелді, ал Алтын Орда - оның батыс көршісі, яғни 1940 -шы жылдардан бастап, біз тарих оқулықтарында Қазақ хандығы Ақ Орданың белгілі бір мемлекетінің мұрагері болған деп болжадық. Бұл көзқарасты көп жағдайда ескі кеңес тарихшылары қолдайды. Мен және менің әріптестерім Шоқан Шыңғысұлы Уәлихановтың (Алматыдағы Тарих және этнология институтына оның есімі берілген) және Вениамин Петрович Юдиннің көзқарасын қолдаймыз. Екеуі де Ақ Орда да, Алтын Орда да (Алтын Орда) мемлекеттің ресми атауы емес, Ұлыс Жошы хандарының штабының атауы деп жазды. Ақ Орда мен Алтын Орда - бұл штаттар емес, резиденциялар. Сондықтан, қазіргі уақытта мен ғылыми мақалалардағы «Жошы Ұлысы» немесе «Ұлық Ұлысы» терминін танымал мәдениетте «Алтын Орда» деп аталатын мемлекетті белгілеу үшін қолданғанды жөн көремін. Сондықтан, Қазақстанның ортағасырлық тарихының кеңестік парадигмасының өкілдері Қазақ хандығы Ақорда мемлекетінің мұрагері деп жазғанда, бұл күлкілі естіледі» [12, 842 б.]. Негізінен, ғалым кең ауқымда ортағасырлық деректермен тығыз жұмыс жасайды, Жошы Ұлысы тарихына қатысты жаңа мәліметтермен толықтырып отырады. Автор өзінің жұмыстарында дерек қорларын талдай отырып, барынша жеткілікті түрде тарихи әдістерді қолданып келеді. Бұрынғы кеңестік тұжырымдамадан алыс, тәуелсіз ғылыми ортада қалыптасып келе жатқан тарихи парадигмаға сәйкес келеді.

Алтын Орда тақырыбына жүгінудің тарихи-идеологиялық және таза прагматикалық, экономикалық себептері бар. Алтын Орда тұжырымдамасы таяу жылдары Қазақстанның ұлттық тарихында өзінің заңды

орнын алады деп есептейміз. Өйткені, ұлт өзінің өткенін тарихи тұрғыдан білуді қажет етеді. Мерейтойлар ұлттың жеңістері мен батырларының айналасында жиналуына көмектесіп, жеке басын құрудың жақсы құралына айналуға деген пікір бар.

2010 жылдан бастап қоғамдық талқылауларда ғылыми сарапшылардың арасында «Алтын Орда тұжырымдамасын» қайта қарау керек және ол билеуші саяси элита үшін саяси тұрғыдан тиімді болуы мүмкін деген пікірлер тарихи ортада пайда бола бастады. 2013 жылы көпшіліктің назарына іліккен Т.А. Козыревтың «Независимый Казахстан. Борьба за прошлое. (Актуальные проблемы современной казахстанской историографии)» [13] монографиясы жарияланды. Монографияның орталық тезисі Қазақстандағы ұлттық құрылыста «Алтын Орда тұжырымдамасын» пайдалану қажет деген көзқарасты ұстаным етіп алды. Автор «Алтын Орданы қазіргі Қазақстанның символикалық ата-бабасы ретінде таңдау» саяси тұрғыдан тиімді деп тұжырымдайды. Себебі, осылайша Қазақстанда халықтың түрлі топтарына тарих беттері айқындала береді.

Қазіргі кезде, Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Алтын Орда мемлекетінің Қазақстан тарихындағы маңыздылығын бірнеше рет атап өтті. 2014 жылғы 24 тамызда Ұлытауда өткен сұхбатында Тұңғыш Президент қазақтардың Алтын Ордадамен тарихи сабақтастығын айқындап, бұл мемлекеттің Қазақ хандығының тарихи бастаушысы екендігі туралы тұжырым жариялады. Осы сәттен бастап бұл мемлекеттік дәрежеге көтеріліп, жаңаша қырынан қарастыру мүмкіндігіне ие болды.

2010 жылғы Ұрыс ханның генеология мәселесі, тарихи география мәселелері жайлы жазылған Ж.М.Тулибаеваның мақаласын жарияланды [14]. «Улус Урус-хана» атты мақаласында Ұрыс ханның генеологиясына талдау жасалынып, осылайша оның ұлысының орналасқан географиялық мекенін анықтауға тырысты. Деректерді

зерттей келе, ғалым Ұрыс хан Тоқай Темірдің ұрпағы, бұл дегеніміз Ұрыс хан ұлысы, оның ұрпақтары Әмудария өзеніне тиесілі аймақты иемденді. Автордың мақаласында Тоқай Темірдің үлкен территориясының шекарасы белгіленді, айтуынша: «Осы жерден Әмудария атырауынан Маңғышлақ, Каспий маңы ойпаты, Солтүстік Кавказ және Қырымға дейін Алтын Орданың ең үлкен және қуатты үйлерінде Тоқа Темір жерлері созылды» [14, 444 б.]. Белгілі Ұрыс ханның немересі, Барақ ханның Сығанаққа иемдену құқығына қатысты айтылған пікіріне сай келе, «Сығанақ жайылымы заң мен әдеп-ғұрып құқығына сәйкес маған тиесілі, себебі менің атам, Ұрыс хан Сығанақта ғимарат тұрғызды» [14, 447 б.]. Ж.М.Тулибаеваның пікірінше, «Егер Сығанақ шынымен Ұрыс ханның және оның ұрпақтарының иелігінде болғанда, Барақ хан онда жеткілікті дәлелдер келтіріп, бұл жерге меншік құқығын айқындайтын еді» [14, 448 б.]. Мүбәрак ходжа хан, Ұрыс хан мен Тоқтамыс ханның атымен шығарылған 760 жылдың аяғы-780 жылдың басында хижра бойынша күміс дирхемдер Сығанақ қаласында соғылғаны көрсетілді [15, 57 б.]. Осылайша Ұрыс хан ұлысының орналасуына қатысты басқа сұрақтарға нақты жауап қайтарылды. Ж.М.Тулибаевтың бұл жұмысы отандық тарихнамада Жошы Ұлысы тақырыбына қатысты жаңа дерек қорларымен таныстырылып, деректерде келтірілген мәліметтерге талдау жасалды.

2011 жылы тарихшы Т.Сұлтановтың «Алтын Орда. Еуразия даласындағы Шыңғысхан ұрпақтарының мемлекеті» еңбегі жарыққа шықты [16]. Еңбекте араб, парсы деректерін пайдалана отырып, Алтын орда мемлекетінің құрылу тарихы жайлы жазды. Соның ішінде, Жошы Ұлысының құрамына кіретін халықтардың шаруашылығы, мәдениеті, салт-дәстүрлері туралы мәліметтерді кездестіруге болады. Бұл еңбекте Алтын Орда тарихына қатысты жаңа мәліметтер легі аздығы байқалады, келтірілген ақпараттар суретмелік сипат алғанына назар аударуға болады.

2013 жылы К.З.Ускенбайдың «Восточный Дашт-и Кыпшак в XIII- начале XV века.

Проблемы этнополитической истории Улуса Джучи» атты еңбегі жарияланды. Еңбекте Шығыс Дешті Қыпшақ даласының Моңғол империясына кіру үрдісі, Жошы Ұлысының құрылуы, «Ақ Орда» және «Көк Орда» терминдеріне жаңаша көзқарастар сияқты мәселелерге арналған. Жошы Ұлысының шығыс бөлігінде орналасқан Ақ Орданың саяси үрдістеріне тарихи талдау жүргізілді [17]. Бұл еңбекке пікір берушілердің бірі, «еңбек тек Ақ Орданың саяси тарихын жазуға көп көңіл бөлді. Зерттеу аясында этникалық, әлеуметтік-саяси құрылымы, тарихи география сияқты тақырыптарына арналған сұрақтар аз қарастырылды. Бұл сұрақтар терең зерттеуді қажет етеді» [17, 9 б.], деген тұжырым жасады. Автор тақырыпқа қатысты тарихнамалық талдау жасауда Шығыс Дешті Қыпшақ хандары Орда Еженнен бастап Барақ ханға дейінгі саяси тарихының өзгеру динамикасына мән бере отырып, кең ауқымда мұсылман деректерін (парсы, түркі, араб) қолданды. Ғалым бұл тақырыпты зерттеу барысында ғылыми ортадағы маңызды мәселелерге назар аударма білді. Бұл жұмыста Жошы Ұлысы тарихына қатысты тарихнамалық талдау бірнеше бағытта жүргізілген. Автор шетел тарихнамасы, Ресей тарихнамасы, қазіргі кездегі Татар тарихнамасы, отандық тарихнама деп топтастыру жасады. Бұл бөлімінде Жошы Ұлысы тақырыбына қатысты алғаш жарияланған авторлардың жұмыстары көрсетіледі. Алайда, соңғы уақытта осы тақырыпта жазып жүрген отандық зерттеушілердің жұмыстары сирек жазылған. Дегенмен, автор қарастырылған тарихнамалық материалдар Алтын Орда тарихына қатысты әлі де зерттеулерді жүргізу қажеттігін көрсетеді деп санайды.

2014 жылы тарих ғылымдарының докторы Аширбек Муминовтың «Золотоордынская историография: вклад и потенциал историко-биографической литературы» атты мақаласында Жошы Ұлысының мәдени тарихының кейбір аспектілерін тарихи және өмірбаяндық әдебиеттер материалдары негізінде талдауға тырысады.

Әртүрлі дереккөздер негізінде автордың ғылыми мақаласында көбірек зерттеу арқылы оның композициясының басылымдары Жошы Ұлысын зерттеулері үшін әл-Кафауи ақпаратының құндылығын ашуға көмектесті. Катаибтан алынған жаңа деректер мұсылмандық ғылыми орталықтардың Жошы Ұлысы астанасына көшуі, нәтижесінде мәдени өмірдің күшеюі фактілерін анықтауға көмектесті [18].

2015 жылы Астана қаласында «Золотая Орда: история и культурное наследие» атты материалдар жинағы жарияланымға шықты. Ғылымибасылым «Этнополитическая история Золотой Орды (Улуса Джучи) XIII-XV вв.: политическая система, социальное развитие, этнокультурный состав» атты «этносаяси» зерттеу жобасын жүзеге асыру аясында дайындалған [19]. Ұсынылған жинақта XIII-XV ғасырлардағы Алтын Орданың тарихы мен мәдениеті туралы Қазақстан, Ресей, Украина және Финляндия мамандарының ғылыми мақалалары мен материалдары жарияланды.

Бұл жинақта А.Кушқумбаев, А.В. Парунин, Я.В. Пилипчук, авторлардың мақалалары жарияланды, әрі келесідей мәселелерге назар аударылды. Мәселен, тарихшы Айболат Кушқумбаевтың «Ақ Орда» в тюркском эпическом жыре «Ер Едіге» (к вопросу о политическом центре Джучиева Улуса) атты мақаласында «Ақ Орда» ұғымының мәселесіне тоқталады. Ең алдымен оның географиялық орналасуына қатысты бұрыннан нысанасы болды тиянақты түрде қарастыра келе, қазіргі кезеңінде көпшілік зерттеушілер бұл терминді Батыс аумағымен сенімді түрде байланыстырады [19, 36 б.]. Түркі тілдес халықтардың эпикалық циклын қолдана келе, Едіге, Алтын Орда тарихының тарихи қайнар көзі ретінде үлкен эвристикалық потенциал және оны тарих бойынша ауызша дереккөздердің жеке түрі ретінде қарастыруға болады. Келесі, ресейлік белгілі тарихшы А.В. Парунинның «Сведения об Ак-Орде и Кок-Орде в свете устной исторической традиции» атты мақаласын айтуға болады. Онда келесідей пікір келтірілген: «Зерттеушілердің қалыптастырған Алтын Орданың

мифологиялық әлемі Алтын Орданың Мұрагер мемлекеттерінде орын алған мәдени дәстүрлер «Алтын отбасына» жататын рулар мемлекеттің сәтсіздікке ұшырау себептерін түсінуге тырысты» [19, 59 б.]. Украинаның тарихшысы Я.В. Пилипчук «Ногаев Улус» и Европа» атты мақаласында: «Жошы Ұлысы тарихындағы ең қызықты есімдердің бірі Ноғай болған. Жошы мемлекеттің шетінде жаңа саяси орталық құра алды» [19, 62 б.]. Бұл зерттеуде ноғайлардың саясаты қарастырылады.

Бүгінде тарихшы А.К.Кушқумбаевтың аталған тақырыпқа байланысты көптеген зерттеу жұмыстары бар. Мысалы, «Военно-политическая ситуация в Кок-Орде XIII-XIV веков» жұмысында Алтын Орда мемлекетіне тиесілі шекарасы, әскери тарихы жайлы жазылды [20]. Сондай-ақ, автор «Шайбаниларға тиесілі иелікті «Көк Орда», Жошы Ұлысының сол қанаты «Ақ Орда» деп аталады» деген пікірмен келіспейтінін білдірді.

Автордың келесі «Историография истории военного дела кочевников Улуса Джучи» мақаласында кеңестік, отандық, шетелдік тарихнамадағы Жошы Ұлысы тарихы жайлы жазылды. А. Кушқумбаев «История военного дела кочевников Золотой Орды XIII-XV вв.» атты мақаласын жазу барасында моңғол дәуіріне қатысты тарихнамалық жұмыстарда археолог ғалымдардың мақалаларын пайдаланды.

2017 жылы ғалым А.К. Кушқумбаевтың «Алтын Орда: об одном символе власти в империи джучидов» атты мақаласында тарихи деректерге ғылыми тұрғыда анализ жасай келе, «Алтын Орда» атауының шығу тарихымен таныстырады. Осылайша, «Ұлық Ұлыс» атауының пайда болу тарихымен, «Алтын Орда» атауының Жошы ұрпақтарында орталық атауы ретінде ғана қолданылады [21, 356 б.]. Ғалым А.Кушқумбаев өзінің ғылыми жұмыстарында кеңестік зерттеушілерге көптеп сілтеме береді. Сондай-ақ, ортағасырлық араб, парсы, түркі деректері қолданылған. Жалпы, автор қазіргі таңда Жошы Ұлысы тақырыбына қатысты отандық

тарихнамада белгілі зерттеушілердің бірі деп санауға болады. Өзінің мақалаларында бұрынғы кеңестік тұжырымнан алшақтап, ортағасырлық дерек қорларының көмегімен жаңаша мәліметтер топтамасымен бөлісуде.

2019 жылғы 24 тамызда Президент Қ.Ж.Тоқаев «Ұлытау-2019» халықаралық туристік форумында сөйлеген сөзінде ескі идеяны жаңандырып, Алтын Орданың мерейтойын мерекелеу қажеттігін алғаш рет атап өтті. Осы мерейтойдың жоғарыда аталған тарихи және саяси аспектілерінен басқа, Президенттің мәлімдемесінде Алтын Орданың қуатты «символикалық капиталының» көмегімен Қазақстанның туристік әлеуетін арттыруға деген ықылас байқалатынын атап өткен жөн. Бұл ретте қабірі Ұлытауда орналасқан Жошы Алтын ордасының негізін қалаушы Моңғолиядағы Шыңғысхан сияқты, яғни «туристік бренд» ретінде жайғаса алады.

2019 жылы ғалым Айболат Кушқумбаевтың бастамасымен «К вопросу о дате образования Улуса Джучи» атты мақаласы жарыққа шықты. Бұл мақалада автор Жошы Ұлысының қалыптасуын жан-жақты қарастырады. Қорытындылай келе, автор Жошы Ұлысының қалыптасуының бастапқы кезеңі, салыстырмалы түрде айтқанда, «эмбриональды» кезеңде болған XIII ғасырдың бірінші онжылдығының екінші жартысы деп есептелуі керек деген қорытындыға келеді [22, 31 б.]. Сондай-ақ, 2019 жылы ғалым «Золотая Орда в истории тюркских народов» атты мақаласында Алтын Орда тарихының тарихи-мәдени мәселесі жайлы жазды. Автордың пікірінше Алтын Орда тарихы өткенге қатысты мәселе емес, сондай-ақ қазіргі заманғы тарихнама үшін маңызды болып табылады. Тарихшы А.Кушқумбаев тақырыпты зерттеу барысында келесідей тұжырымға келді: «Жошы империясының (Алтын Орда) билігі кезеңінде оның территориясында түрік, моңғол фин-угор, славян және кавказ сияқты этникалық топтар еркін өмір сүрді. Сондай-ақ, Алтын Орда әскери, саяси және мәдени тұрғыдан мықты держава болды, өзіндік «Рах Nomadica»-Еуразияның орталығы болды» [23, 13 б.].

2020 жылы Жошы Ұлысы тақырыбында Жақсылық Сабитовтың «Сведения Натанзи о событиях в восточной части Улуса Джучи в 1313-1370-ых годах: критика достоверности» атты мақаласы жарыққа шықты [24]. Мақалада автор Аноним Искендер (Натанзи) деректерінің ғылыми маңызы көңіл бөледі. Автор «Аноним Искандера» шығармасымен жұмыс істей келе, келесідей тұжырымдарға келді: «Аноним Искандара» хиджра бойынша 816 жылы (1413-14 жылдары) жазылып, Тимур Искандарға арналған еді. Қазіргі уақытта қолжазбаның 5 нұсқасы бар. Осы деректерді зерттей келе, 1313 жылдан 1370 жылға дейінгі Жошы Ұлысы тарихы бойынша Натанзидың деректерінің нақтылығы әлсіз болғанын айтуға болады». Осылайша, Натанзида келтірілген үзінділерде автордың пікірінше көптеген хронологиялық және генеалогиялық қателіктер жасалды деп санайды.

Қазір кезде, тікелей «Жошы Ұлысы» тарихы бойынша зерттеушілер өздерінің мақалаларымен жарыққа шығуға мүмкіндік беретін «Золотоордынское обозрение» журналы өз жұмысын жасап келеді. Журнал беттерінде Жошы Ұлысы мен татар хандықтарының тарихын зерттеудің барлық салаларын қамтитын нақты тарихи, тарихнамалық және деректану сипатындағы ғылыми жарияланымдар көрсетілген. Сонымен бірге журнал Жошы Ұлысы мен татар хандықтарының тарихы «Жошы Ұлысы өркениетінің» біртұтас әлемі ретінде қарастырылатын ғылыми тұжырымдамадан шығады.

Аталған журналда 2020 жылдары Ж.М. Тулибаеваның «История Золотой Орды в хивинской историографии» [25], Ж.М. Сабитовтың «Интерпретация сведений «Зубдат ал-Фикра» в научном труде А.А. Порсина» сынды жұмыстары жарияланды [26]. Аталған мақалаларда «Жошы Ұлысы» тарихына қатысты тың деректермен бөлісіп, ғылыми негіздемеге сай жазылған [26, 2 б.]. Бұл мақалада «XIII аяғы – XIV ғасырдың басындағы Ұлыс Жошы тарихы туралы «Зубдат әл-ой» ақпаратынан А.А.Порсинның ұсынған гипотезалардың тұтас сериясын талдауға бағытталған. Қорытындылай келе,

А.А. Порсина XIII - XIV ғасырдың басында Ұлыс Жошының саяси тарихын зерттеумен айналысатын тарихшылардың үлкен назарына лайық. Бұл кітапта автор ұсынған гипотезалардың көпшілігі қисынды және дәлелді. Бұл монография дәуір туралы да, «Зубдат әл-ой» композициясы туралы да біздің ғылыми білімдерімізді тереңдетеді және кеңейтеді. А.А. Порсин «Зубдат әл-Фикра» еңбегіндегі «Алтын Ордаға арналған бөлімінде басқа араб тіліндегі шығармалармен бірге 1313 жылдан кейін Мысырда жазылған эссеге оралады.

Ғалым Ж.М. Тулибаеваның мақаласында Шыңғыс ұлыстарында болған тарихи оқиғалардың әртүрлі нұсқаларын баяндайтын Хиуа шығармаларының жаңалықтарына ерекше назар аударылған. Мысалы, Бату ханның Үгедай ханның Қытайға жорығына қатысуы, Берке ханның мұсылман дінін қабылдауы, Жәнібек ханның қазий Мухи әл-Динмен кездесуі және т.б. Жошы Ұлысы тарихының қысқаша мазмұнына қарамастан, Хиуа тарихшылары басқа тарихи жазбаларда жоқ түпнұсқа мәліметтерді келтіретінін атап өткен жөн. Автор мақаласында зерттеудің мақсаты – Алтын Орда тарихын баяндайтын Хиуа тарихи жазбаларының материалдарын зерттеу. Мақалада Хиуа тарихнамасының мәліметтері мен сарай тарихшыларының пікірлері, олардың Дешті Қыпшақ оқиғасына берген бағасы талданады. Автор Хиуа жазбаларының жаңалықтарына ерекше назар аударылады, онда Шыңғыс ұлыстарында болған тарихи оқиғалардың әр түрлі нұсқаларын баяндаған. Мысалы, Бату ханның Үгедай ханның Қытайға жорығына қатысуы туралы ақпарат, Берке ханның мұсылмандық сенімін қабылдауы, Жәнібек ханның Казиджи Мухи ад-Динмен кездесуі және т.б. Айта кету керек, Алтын Орда тарихының қысқаша көрсетілуіне қарамастан, хиуалық тарихшылар басқа тарихи еңбектерде жоқ түпнұсқалық ақпаратты ұсынады [25, 366 б.]. Жұлдыз Тулибаева Хорезмнің бұрынғы тарихын ұсынған кезде, бабалардың даңқты ерліктерін кунград тайпасынан атап өтеді, сондай-ақ, Шыңғыс хан мен шыңғыс ұрпақтарының тарихы қысқаша баяндалады.

Хиуалық шығармалардың әрқайсысының өзіне тән ерекшеліктері, өзіндік идеялық саяси бағыты болды, бұл бізге Жошы Ұлысы тарихын әр түрлі көзқараспен қарауға мүмкіндік береді.

2020 жылы тарих ғылымдарының докторы Бүркіт Аяған «История Улуг Улуса-Золотой Орды» атты дәрістер жинағын жариялады [27]. Дәріс барысында Ұлық Ұлыс-Алтын Орда тарихының білімі, жұмыс істеуі және жойылуы туралы кең ақпарат беріледі. Автор кең байтақ Еуразия мемлекеті тұрғындарының экономикасы, сыртқы саясаты мен мәдениетінің жай-күйінің суретін берді. Сонымен қатар көрнекті хандардың, билеушілер мен әмірлердің қызметі, сондай-ақ, Орданың ыдырауы кезінде жаңа этникалық топтардың құрылуы қарастырылды. Бөлек бөлімдерде Қазақ хандығының құрылу кезеңіне арналған. Бұл еңбек хронологиялық кезеңнің барлық тұстарына ерекше көңіл бөле жазылды. Еңбек материалдары 5 лекциялық бөліктерге бөлінген, осылайша жүйелі түрде Ұлық Ұлыс мемлекетінің құрылу, шарықтау шағына, ыдырау кезеңдері бойынша мәліметтер келтірілген. Ғалымның осы жұмысында жасаған қорытындысы ерекше назарға лайық деп санаймыз. Мәселен, Жошы Ұлысының құлауы ғылым мен индустриалды технологияда көшбасшылық жоғалтуымен байланыстырады. Автордың осы қорытындысы ғылыми зерттеудегі жаңа міндеттер мен бағыттардың құрылуына әкелуі мүмкін. Автор мақалада келесідей мәліметтермен таныстырады: «XIII ғасырдың бірінші жартысында Шыңғыс хан мен Жошы Ұлысы империясының құрылуы әлемдік тарихта ең көп талқыланған мәселелердің бірі болды және солай болып қала береді. Бұл алып мемлекеттің аумағы мен салдары бойынша генезисі, қызметі мен ыдырауы туралы кәсіби дайындалған еңбектер әлі де аз. Ұлы мемлекетті құрған халықтар оған этникалық емес, бір-бірінің орнын басқан ордаға саяси, әлдебір жолмен, тіпті жеке емес саяси атау берді. Мемлекет тұрғындары толығымен моңғол нәсілі болды деген бұрмаланған стереотип бар. Шынында да, жауынгерлердің көпшілігі монголоидтық антропологиялық

типте болған. Бірақ, мысалы, «половцы», болгар түріктері немесе башқұрттар деп аталатын Қара теңіздегі қыпшақтар, сөзсіз, кавказдық немесе аралас типті шығу тегі болды. Сондай-ақ, Орда халқының құрамында Кавказ халықтарының көптеген өкілдері болды. Мәселен, қазіргі карачайлардың, балқарлардың, құмықтардың, черкестердің, абазиндердің, әзірбайжандардың ата-бабалары кірді. Әмірлер мен тіпті хандардың арасында черкес, сары немесе урус есімдері бар адамдар бар. Ал қазіргі казактарда құрметке ие болған бірінші еуропалық казак Сарыөзман деп аталды. Сірә, оның шын аты Сары-Осман (Оспан) болған. Алтын Орданың ұлы әмірлерінің бірі, мысалы, Қажы-Черкес деп аталды, бұл оның Солтүстік Кавказ халықтарына жақындығын көрсетеді. Ұмытпайық, соғысолжаларының бір мақаласы әрқашан «ай жүзді қыздар» болған, ал славян халықтарының көптеген өкілдері, олар туралы бізге жазбаша дереккөздер айтады, жаяу әскерлерде қызмет еткен» [27, 6 б.]. Бүркіт Аяған үлкен ғылыми жұмыстары көп, әсіресе Қазақстандағы мемлекеттіліктің құрылу мен дамуына қатысты өзекті мәселелерге арналған. Автор бұл еңбекте ортағасырлық терминология мәселесіне ерекше назар аударып, «Ұлық Ұлыс» атауының бүкіл қазақ және түркі халықтарына сай келеді деп санайды.

XXI ғасырдың 20 жылдары тарих ғылымдарының докторы Қанат Ускенбай «Золотая Орда и ее наследие: Международный симпозиум, посвященный 750-летию государства» атты мақаласы жарыққа шықты [28]. Бұл мақалада автор 2019 жылы 25-26 қарашада Стамбул қаласында Стамбул университеті, гуманитарлық факультеті ұйымдастырылған ғылыми іс-шара өткізілді. Аталған халықаралық симпозиумға Түрік тарихы қоғамы, Қазан федералды университеті, Татарстан Республикасындағы Ш.Марджани атындағы тарих институты, Елгинкан фонды, Ахмед Ясауи атындағы қазақ-түрік университеті қатысты. Азия мен Еуропаның 8 мемлекетінің 45 ғалымы қатысты. Ғылыми симпозиумда «Жошы

Ұлысы» тарихына қатысты ғылыми ізденістердің дәрежесі, ғылыми мақалардың өзекті тұстарына тоқталды [28, 140 б.].

Алтын Орда мен Татар хандықтарының тарихын зерттеуге қызығушылық бүкіл әлемде артып келеді. 2020 жылдың 19 қарашасында Құрылтай жиналысы қашық форматта өтті, онда Алтын Орда зерттеушілерінің халықаралық қауымдастығының Жарғысы бекітілді. Қауымдастықтың негізгі мақсаты-ордтану, түркі-татар мемлекеттерінің тарихы саласындағы ғылыми зерттеулерді үйлестіру, іс-шаралар өткізу, осы бағыттағы зерттеулердің нәтижелерін насихаттау және ұсыну. Қауымдастықтың төрағасы болып тарих ғылымдарының докторы бірауыздан Трепавлов Вадим Винсерович сайланды. Қазақстанда қауымдастық комитетіне басшылық етуші ретінде ғалым Аширбек Муминовты, ғылыми хатшы Айболат Кушкумбаев тағайындалды.

Жалпы, Қазақстан Республикасының президенті Қ.Ж.Тоқаевтың Алтын Орда тақырыбына қатысты үндеуінің тарихи-идеологиялық және таза прагматикалық, экономикалық себептері бар. Президенттік командасы іске қосқан «жаңа мағыналар генерациясы» жалғасады, және біз «Алтын Орда тұжырымдамасы» алдағы жылдары Қазақстан халқының түрлі этнолингвистикалық топтарын бір-бірімен жақындастыруға ұмтылатын Қазақстанның ұлттық тарихының негізінде өзінің заңды орнын алады деп күтуге болады. Әлі де, «Жошы Ұлысы» тарихы өзекті тақырыптардың бірі болып қала береді. Қазақстан Республикасының Президенті Қ.Ж.Тоқаевтың мәлімдемесі «Жошы Ұлысы» тарихымен айналысушы зерттеушілердің санын өсіріп, олардың белсенді түрде ғылыми жұмыстарының жариялануына алып келді. Жоғарыда келтірілген мәліметтерге сүйенсек, отандық зерттеушілер осы тақырыпта жазылған ғылыми жұмыстары шет елдерде жарияланып келеді. Осылайша, Тәуелсіз Қазақстан кезеңіндегі отандық зерттеушілері «Жошы Ұлысы» тарихына қатысты нақты тұжырымдамалары кең ғылыми орталарда талқыланып жатыр.

5. Қорытынды

Алтын Орда өткен тарихтың белгісі ғана емес, сонымен қатар отан тарихнамада алатын орны ерекше. Жоғарыда қарастырылған отандық тарихнамаға талдау жасай келе, Алтын Орда – орталықталынған мемлекет болып табылады деген тұжырымға келеміз.

2019 жылы Алтын Орда деген атпен белгілі ортағасырлық мемлекет туралы зерттеулер ғылыми ортада басты тақырыпқа айналды. Себебі, 2019 жылы Алтын Орданың құрылғанына 750 жылдық мерейтой жоспарлануымен отандық тарихнамада үлкен талқылаулар болды. Әлбетте, Еуразияның көптеген халықтары үшін Алтын Орда мен оның саяси мұрагерлері тарихта белгілі бір орынға ие болды. Тарихи деректерге сүйенсек, билік етуші қазақ хандары Алтын Орда ұрпақтары болып есептелінді, оның сол қанаты Сырдария бойындағы Сығанақ орталығы болды, қазақтардың арғы тегі сол мемлекеттің әскери билік қызметін атқарды. Шыңдығына келгенде, қазақ тарихы тікелей Алтын Орда тарихымен байланысты болып келеді. Сол себепті отандық зерттеушілер осы тақырып айналасуы өте орынды.

Сондай-ақ, бүгінгі таңда Жошы империясы тарихын зерттеуде бірегей тұжырымдамалық парадигма жоқ. Егер кезінде біз бірегей «тарихты материалдық түсінік» негізінде қарастырсақ, қазір жаңа теориялық идеялар мен принциптердің вакуумы пайда болды.

Жалпы, қазіргі отандық тарихнамада зерттеу нысаны өркениетті – мәдени бағытқа негізделеді, себебі, Жошы Ұлысы тарихында мәдениетті зерттеу байланыстырушы тақырыптың бірі болып есептелінеді. Жошы Ұлысы тарихы әрдайым тарих мамандарының, біздің елімізде, шет елде де қоғам назарындағы тақырыптардың бірі болып табылады. Қазіргі Қазақстанның символикалық ата-бабасы ретінде Жошы Ұлысын таңдау Қазақстандағы халықтың түрлі топтары үшін тиімді. Қазақстан қоғамының ұлттық-патриоттық бөлігі ретінде Жошы Ұлысы ұлттық мақтаныштың нақты негізіне айналады. Бұл ретте Қазақстанның ортағасырлық тарихының ұсынылып отырған «Қазақстан Алтын Орданың (Жошы ұлысының) мұрагері» деген жаңа тұжырымдамасы теңдессіз бұрын болған парадигмасынан гөрі ғылыми дәрежесі жоғары. Болашақта, отандық зерттеушілердің тарапынан бұл жұмыс әлі де жалғасын табады деген үміттеміз.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Юдин В.П. Переход власти к племенным биям и неизвестной династии Тукалтимуридов в Казахских степях в XIV в. (к проблеме восточных письменных источников, степной устной историографии и предыстории Казахского ханства) / В.П. Юдин. – Алматы: Ғылым, 1992. – 125 с.
- 2 Исин А. Тимур в Восточном Казахстане: план и направление похода 1389 г. // Отан тарихы. – 2000. – №1–2. – С. 124–128.
- 3 Абусейтова, М.Х. Казахстан и Центральная Азия: политические, международные и культурные связи (XV–XVII вв.): дис. док. ист. наук. – Алматы, 1997. – 312 с.
- 4 Абусейтова М.Х. Письменные источники по истории и культуре Казахстана и Центральной Азии в XIII - XVIII вв. / М.Х. Абусейтова. – Алматы: Дайк-Пресс, 2001. – 325 с.
- 5 Муминов А.К. Золотоордынская историография: вклад и потенциал историко-биографической литературы // Золотоордынское обозрение. – 2014. – № 1(3). – 79-100 с.
- 6 Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан: летопись трех тысячелетий. – Алма-Ата: Рауан, 1992. – 378 с.
- 7 Мингулов Н.Н., Пищулина К.А. Ак-Орда в XIV веке // История Казахстана (с древнейших времен до наших дней). – 1997. – Т. 2. – 624 с.
- 8 Кадырбаев А.Ш. За пределами Великой Степи / А.Ш. Кадырбаев. – Алматы: Демей, 1997. – 200 с.
- 9 Исин А. Тимур в Восточном Казахстане: план и направление похода 1389 г. // Отан тарихы. – 2000. – №1–2. – С. 124–128.

- 10 Қинаятұлы З. Моңғол үстіртін мекен еткен соңғы түркі тайпалары: IX–XII ғасырлар. – Астана: Елорда, 2001. – Б. 208.
- 11 Сабитов, Ж.М. Аноним Искендера как генеалогический источник // Золотоордынская цивилизация. – Казань, 2008. – № 1. – С. 117–122.
- 12 Сабитов Ж.М. Натанзи как источник по истории Золотой Орды // Золотоордынская цивилизация. – Казань, 2010. – № 3. – С. 150–154.
- 13 Козырев Т.А. Независимый Казахстан. Борьба за прошлое. (Актуальные проблемы современной Казахстанской историографии) / Т.А. Козырев. – Астана: Мектеп, 2013. – 60 с.
- 14 Тулибаева Ж.М. Улус Урус-хана // Казахстан и Евразия сквозь века: история, археология, культурное наследие: Сб. науч. трудов, посвящ. 70-лет. со дня рожд. акад. НАН РК К.М. Байпакова. – Алматы, 2010. – С. 444–448.
- 15 Тулибаева Ж.М. История Золотой Орды в хивинской историографии // Золотоордынское обозрение. – Вып. 2. – Казань, 2020. – С. 366–377.
- 16 Султанов Т.И. Алтын Орда Еуразия даласындағы Шыңғыс хан ұрпақтарының мемлекеті / Т.И. Султанов. – Алматы: Мектеп, 2011. – Б. 176.
- 17 Ускенбай К.З. Восточный Дашт-и Кыпчак в XIII – начале XV века. Проблемы этнополитической истории Улуса Джучи / К.З. Ускенбай. – Казань: Изд-во «Фэн» АН РТ, 2013. – 288 с.
- 18 Муминов А.К. Золотоордынская историография: вклад и потенциал историко-биографической литературы // Золотоордынское обозрение. – 2014. – № 1(3). – С. 79–100.
- 19 Кушқумбаев А.К. Золотая Орда: история и культурное наследие: сборник научных материалов / А.К. Кушқумбаев. – Астана: ИП «BG-PRINT», 2015. – 182 с.
- 20 Кушқумбаев А.К. Историография истории военного дела кочевников Улуса Джучи / А.К. Кушқумбаев. – Казань: Институт истории им. Ш. Марджани АН РТ, 2011. – 22 с.
- 21 Кушқумбаев А.К. Алтын Орда: об одном символе власти в империи джучидов. Байырғы түрік құндылықтары-2017: халықаралық ғылыми-теориялық және практикалық конференциясының мақалалар жинағы / А.К. Кушқумбаев. – Астана: ЕҰУ баспасы, 2017. – 473 б.
- 22 Кушқумбаев А.К. К вопросу о дате образования Улуса Джучи // Сарыарқа және Алтын Орда: уақыт пен кеңістік. – Сарыарқа и Алтын Орда: время и пространство. – Алматы, 2019. – 245 с.
- 23 Кушқумбаев А.К. Золотая Орда в истории тюркских народов // Золотая Орда: история, государственность, культурное наследие. – Нур-Султан, “Ғылым” баспасы, 2019. – С. 72–83.
- 24 Сабитов Ж.М. Сведения Натанзи о событиях в восточной части Улуча Джучи в 1313–1370-ых годах: критика достоверности // Вестник КазНПУ имени Абая. – 2020. № 2(65). – С. 418–424.
- 25 Тулибаева Ж.М. История Золотой Орды в хивинской историографии // Золотоордынское обозрение. – Казань, 2020. – № 1. – С. 366–377.
- 26 Сабитов Ж.М. Интерпретация сведений «Зубдат ал-Фикра» в научном труде А.А.Порсина. – 2020. – № 8(3). – С. 552–562.
- 27 Аяган Б. История Улуг Улуса-Золотой Орды. Курс лекций / Б. Аяган. – Алматы: Литера, 2020. – 224 с.
- 28 Ускенбай К. Золотая Орда и ее наследие: Международный симпозиум, посвященный 750-летию государства // Қазақстан археологиясы. – 2020. – № 1(7). – С. 140–146.

Айсауле С. Шакиева

Евразийский национальный университет им. Л. Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Исследование истории Улуса Джучи периода независимого Казахстана

Аннотация. В статье представлен историографический обзор трудов, связанных с историей Улуса Джучи, одного из самых актуальных вопросов в истории независимого Казахстана. В частности, в качестве главной проблемы уделено внимание концептуальным изменениям и новым взглядам в работах отечественных исследователей по теме после распада Советского государства. Анализируя научные труды, автор разделяет отечественную историографию периода независимости на два этапа, отражая динамику

изменения мнений и эволюцию появления новых данных и мыслей. Данная тема обсуждалась в академических кругах, а затем подвергалась всесторонней экспертизе, вплоть до повышения в государственных степенях. Обращает на себя внимание тот факт, что историки связывают актуальные моменты в истории Улуса Джучи с Казахским ханством, сложившимся в последующие века. Основными источниками статьи являются публикации и статьи, опубликованные в этот период. Автор ищет уникальную парадигму в изучении истории Улуса Джучи в трудах отечественных исследователей за последние тридцать лет и стремится определить ход и степень изучения современной темы.

В работе представлена подборка новых теоретических идей, касающихся истории Улуса Джучи, с помощью анализа трудов отечественных исследователей. В частности, отражены моменты истории современного средневековья, требующие значительных изменений в форме исследования, в том числе формирование новой концепции «Улус Джучи». Автор при написании статьи делает вывод, что новая концепция «Казахстан - наследник Золотой Орды (Улус Джучи)» была поддержана казахстанскими учеными и дала в определенной степени мощный толчок в продвижении преемственности государств.

Статья представляет собой историографическое исследование работ по истории средневекового государства – Улуса Джучи, одного из самых актуальных вопросов истории независимого Казахстана. В частности, главным вопросом стали концептуальные изменения и новые подходы к работе казахстанских исследователей по данной теме после распада Советского Союза. Автор ставит своей целью проанализировать и объективно оценить формирующуюся историографию Улуса Джучи в современной отечественной историографии. В соответствии с проанализированными научными трудами, казахская историография периода независимости делится на два этапа, где показывается динамика изменения мнений, эволюция новых данных и идей. Сделан комплексный анализ перехода темы на государственный уровень, изначально обсуждавшаяся в академическом сообществе. В статье рассмотрены актуальные аспекты истории Улуса Джучи в трудах историков, которые связывают с историей Казахского ханства. Основными источниками по данной теме являются работы и статьи, опубликованные в этом периоде. Автор ищет своеобразную парадигму изучения истории Улуса Джучи в трудах отечественных исследователей последних тридцати лет и стремится определить ход и масштаб актуальности темы.

В работе описана комплекс новых теоретических представлений об истории Улуса Джучи, на основе анализа работ казахстанских исследователей. В частности, рассматриваются аспекты средневековой истории, требующие существенных изменений в форме исследования, и показано формирование нового понятия «Улус Джучи». В статье автор останавливается на важности процесса поднятия концепции «Казахстан – правопреемник Золотой Орды (Улус Джучи)» на новый государственный уровень, поддержанный казахстанскими учеными.

Ключевые слова: Улус Джучи; история; отечественная историография; независимый Казахстан; Казахское ханство; многотомность.

Aisaule S. Shakiyeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Study of the history of the Jochi Ulus in the period of independent Kazakhstan

Abstract. The article presents a historiographical review of works related to the history of the Jochi Ulus, one of the most pressing issues in the history of independent Kazakhstan. In particular, as the main problem, attention is paid to conceptual changes and new views in the works of domestic researchers on the topic after the collapse of the Soviet state. Analyzing scientific works, the author divides the national historiography of the period of independence into two stages, reflecting the dynamics of changing opinions and the evolution of the emergence of new data and thoughts. This topic was discussed in academic circles, and then subjected to a comprehensive examination, up to an increase in state degrees. It is noteworthy that historians connect the current moments in the history of the Jochi Ulus with the Kazakh Khanate that developed in the following centuries. The main sources of the article are publications and articles published during this period. The author is looking for a unique paradigm in the study of the history of the Jochi Ulus in the works of domestic researchers over the past thirty years and seeks to determine the course and degree of studying the modern topic.

The paper presents a selection of new theoretical ideas concerning the history of the Jochi Ulus, using the analysis of the works of domestic researchers. In particular, it will reflect the moments of the history of the modern Middle Ages that require significant changes in the form of research, including the formation of a new concept of «Ulus Jochi». The author concludes that the new concept «Kazakhstan is the heir of the Golden Horde (Ulus of Jochi)» was supported by Kazakh scientists and gave a powerful impetus to the promotion of the continuity of states to a certain extent.

Keywords: Jochi Ulus; history; domestic historiography; Independent Kazakhstan; Kazakh Khanate; multi-volume.

References

- 1 Yudin V.P. Perekhod vlasti k plemennym biyam i neizvestnoi dinastii Tukatimuridov v Kazahskih stepyah v XIV v. (k probleme vostochnyh pis'mennyh istochnikov, stepnoi ustnoi istoriografii i predystorii Kazahskogo hanstva) [The transfer of power to the tribal biys and the unknown dynasty of the Tukatimurids in the Kazakh steppes in the XIV century. (to the problem of oriental written sources, steppe oral historiography and the prehistory of the Kazakh Khanate)]. Gylm. Almaty. 1992. P. 57–75, [in Russian].
- 2 Isin A. Timur v Vostochnom Kazahstane: plan i napravlenie pohoda 1389 g. [Timur in East Kazakhstan: plan and direction of the 1389 campaign] Otan tarihy. 2000. No. 1–2. P. 124–128, [in Russian].
- 3 Abuseitova M.H. Kazahstan i Central'naya Aziya: politicheskie, mezhdunarodnye i kul'turnye svyazi (XV–XVII vv.) [Kazakhstan and Central Asia: political, international, and cultural ties (XV–XVII centuries)]: dis. dok. ist. nauk. Almaty, 1997. P. 312, [in Russian].
- 4 Abuseitova M.H. Pis'mennye istochniki po istorii i kul'ture Kazahstana i Central'noi Azii v XIII - XVIII vv [Written sources on the history and culture of Kazakhstan and Central Asia in the 13th - 17th centuries.]. Almaty, Daik-Press, 2001. P. 426, [in Russian].
- 5 Muminov A.K. Zolotoordynskaya istoriografiya: vklad i potencial istoriko-biograficheskoi literatury [Golden Horde historiography: the contribution and potential of historical and biographical literature] Zolotoordynskoe obozrenie [Golden Horde Review]. 2014. No. 1(3). P. 79-100, [in Russian].
- 6 Klyashornyi S.G., Sultanov T.I. Kazahstan: letopis' trekh tysyacheletii [Kazakhstan: a chronicle of three millennia]. Alma-Ata. Rauan, 1992. P. 378, [in Russian].
- 7 Mingulov N.N., Pishchulina K.A. Ak-Orda v XIV veke [Ak-Orda in the XIV century] Istoriya Kazahstana (s drevnejshih vremen do nashih dnei) [History of Kazakhstan (from ancient times to the present day)]. 1997. Vol. 2. P. 624, [in Russian].
- 8 Kadyrbaev A.Sh. Za predelami Velikoi Stepi [Outside the Great Steppe]. Almaty, Demeu, 1997. P.200, [in Russian].
- 9 Isin A. Timur v Vostochnom Kazahstane: plan i napravlenie pohoda 1389 g. [Timur in East Kazakhstan: plan and direction of the 1389 campaign] Otan tarihy [History of motherhood]. 2000. No.1–2. P. 124–128, [in Russian].
- 10 Qinayatuly Z. Mongol ustirtin meken etken songy tyrki taipalary: IX–XII gasyrlar [The last Turkic tribes inhabiting the Mongol plateau: IX–XII centuries]. Astana, Elorda, 2001. P. 208, [in Kazakh].
- 11 Sabitov Zh.M. Anonim Iskendera kak genealogicheskii istochnik [Anonymous Iskender as a genealogical source] Zolotoordynskaya civilizaciya. [Golden Horde Review]. Kazan', 2008. No. 1. P. 117–122, [in Russian].
- 12 Sabitov Zh.M. Natanzi kak istochnik po istorii Zolotoi Ordy [Natanzi as a source on the history of the Golden Horde] Zolotoordynskaya civilizaciya [Golden Horde Review]. Kazan', 2010. No. 3. P. 150–154, [in Russian].
- 13 Kozyrev T.A. Nezavisimyi Kazahstan. Bor'ba za proshloe (Aktual'nye problemy sovremennoi Kazahstanskoj istoriografii) [Independent Kazakhstan. Fight for the past. (Actual problems of modern Kazakhstan historiography)]. Astana, 2013. P. 60, [in Russian].
- 14 Tulibaeva Zh.M. Ulus Urus-hana [Ulus of Urus-khan] Kazahstan i Evraziya skvoz' veka: istoriya, arheologiya, kul'turnoe nasledie: Sb. nauch. trudov, posvyashch. 70-let. so dnya rozhd. akad. NAN RK K.M. Bajpakova [Kazakhstan and Eurasia through the Ages: History, Archaeology, Cultural Heritage: Collection of Scientific Works, dedicated to the 70th anniversary of the birth of Acad. K. M. Baipakov, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.]. Almaty, 2010. P. 444–448, [in Russian].

- 15 Tulibaeva Zh.M. Istoriya Zolotoi Ordy v hivinskoj istoriografii [History of the Golden Horde in Khiva historiography] Zolotoordynskoe obozrenie [Golden Horde Review]. Kazan', 2020. No. 1. P. 366-377, [in Russian].
- 16 Sultanov T.I. Altyn Orda Euraziya dalasyndagy Shyngys han urpaqtarynyn memleketi [The Golden Horde is a state of Genghis Khan's descendants in the Eurasian steppes]. (Mektep, Almaty, 2011, 176 p.), [in Kazakh].
- 17 Uskenbai K.Z. Vostochnyi Dasht-i Kypchak v XIII – nachale XV veka. Problemy etnopoliticheskoi istorii Ulusa Dzhuchi [Eastern Dasht-i Kypchak in the 13th - early 15th centuries. Problems of the ethno-political history of Ulus Jochi], 2013. 288 p., [in Russian].
- 18 Muminov A.K. Zolotoordynskaya istoriografiya: vklad i potencial istoriko-biograficheskoi literatury [Golden Horde historiography: the contribution and potential of historical and biographical literature] Zolotoordynskoe obozrenie [Golden Horde Review]. 2014. No. 1(3). P. 79-100, [in Russian].
- 19 Kushkumbaev A.K. Zolotaya Orda: istoriya i kul'turnoe nasledie: sbornik nauchnykh materialov [Golden Horde: history and cultural heritage: collection of scientific materials] (IP «BG-PRINT», Astana, 2015, 182 p.), [in Russian].
- 20 Kushkumbaev A.K. Istoriografiya istorii voennogo dela kochevnikov Ulusa Dzhuchi [Historiography of the history of military affairs of the nomads of Ulus Jochi] (ООО «Foliant», Institut istorii im. SH. Mardzhani AN RT, Kazan', 2011, 22 p.), [in Russian].
- 21 Kushkumbaev A.K. Altyn Orda: ob odnom simvole vlasti v imperii dzhuchidov [Altyn Orda: about one symbol of power in the Jochid empire] Bajyrgy tyrik qundylyqtary-2017: halyqaralyq gylymi-teoriyalq zhane praktikalyq konferencyasynyn maqalalar zhinagy [Ancient Turkish Values-2017: Proceedings of the International Scientific-Theoretical and Practical Conference]. (Euu baspasy, Astana, 2017, 473 p.), [in Russian].
- 22 Kushkumbaev A.K. K voprosu o date obrazovaniya Ulusa Dzhuchi [On the date of the formation of Ulus Jochi] Saryarka zhane Altyn Orda: uaqyt pen kenistik. – Saryarka i Altyn Orda: vremya i prostranstvo. [Saryarka and the Golden Horde: time and space]. (Almaty, 2019, 245 p.), [in Russian].
- 23 Kushkumbaev A.K. Zolotaya Orda v istorii tyurkskih narodov [The Golden Horde in the history of the Turkic peoples]// Zolotaya Orda: istoriya, gosudarstvennost', kul'turnoe nasledie. Nur-Sultan, "Gylym" baspasy, 2019. P. 72-83, [in Russian].
- 24 Sabitov Zh.M. Svedeniya Natanzi o sobytiyah v vostochnoj chasti Ulucha Dzhuchi v 1313-1370-yh godah: kritika dostovernosti [Natanzi's account of the events in the eastern part of Uluch Jochi in the 1313-1370s: a critique of credibility] Vestnik KazNPU [KAZNPU Bulletin]. 2020. No.2(65) P. 418-424, [in Russian].
- 25 Tulibaeva Zh.M. Istoriya Zolotoi Ordy v hivinskoj istoriografii [History of the Golden Horde in Khiva historiography] Zolotoordynskoe obozrenie [Golden Horde Review]. Kazan', 2020.No. 2. P. 366-377, [in Russian].
- 26 Sabitov Zh.M. Interpretaciya svedenii «Zubdat al-Fikra» v nauchnom trude A.A.Porsina [Interpretation of information «Zubdat al-Fikra» in the scientific work of A.A. Porsin] Zolotoordynskoe obozrenie. 2020. No. 8(3). P. 552-562. [in Russian].
- 27 Ayagan B. Istoriya Ulug Ulusa-Zolotoj Ordy [History of Ulug Ulus-Golden Horde], (Litera, Almaty, 2020, 224 p.), [in Russian].
- 28 Uskenbai K. Zolotaya Orda i ee nasledie: Mezhdunarodnyi simpozium, posvyashchennyi 750-letiyu gosudarstva [The Golden Horde and Its Legacy: International Symposium dedicated to the 750th Anniversary of the State] Qazaqstan arheologiyasy [Kazakhstan archeology]. 2020. No. 1(7). P. 140-146, [in Russian].

Автор туралы мәлімет:

Шакиева Айсауле Серикқызы – Қазақстан тарихы кафедрасының 2 курс докторанты, тарих факультеті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Shakiyeva Aisaule Serikkyzy – The 2nd year Ph.D. student of the Department of history of Kazakhstan, Faculty of History, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.